

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

БАЗИМА НАТАЛІЯ ВАЛЕНТИНІВНА

УДК: 376.36:15:37.013.77

**ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ АКТИВНОСТІ
У ДІТЕЙ З АУТИСТИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Шермет Марія Купріянівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри логопедії.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Тарасун Валентина Володимирівна,
Інститут спеціальної педагогіки НАПН України,
лабораторія корекційного розвитку дітей з
аутизмом, головний науковий співробітник;

кандидат психологічних наук, доцент
Островська Катерина Олексіївна,
Львівський національний університет імені Івана
Франка, доцент кафедри психології.

Захист відбудеться 23 квітня 2014 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.14 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано « ____ » _____ 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку української держави одним із пріоритетних напрямків національної політики виступає модернізація освіти щодо забезпечення всебічного гармонійного розвитку особистості дитини. Відомо, що основною умовою особистісного та психічного розвитку дитини є збереженість мовленнєвої функції або, у випадку мовленнєвої патології, корекція та розвиток усіх її структурних компонентів як повноцінного засобу спілкування. Крім того, сучасні тенденції розвитку світової та вітчизняної дошкільної освіти вказують на підвищення уваги теорії та практики до проблеми успішної соціалізації дитини дошкільного віку у мікросоціальній групі та у суспільстві, а соціалізація, як відомо, неможлива без комунікативних умінь, які включають мовленнєву діяльність, яка, у свою чергу, не може відбуватися без достатнього рівня мовленнєвої активності.

Спостереження за динамікою наукових розробок та досліджень дали можливість констатувати посилення уваги науковців до проблеми аутистичних порушень. Теоретичний аналіз та узагальнення наукових досліджень із проблеми вивчення порушень комунікативної діяльності у дітей з психофізичними вадами свідчить про особливу значимість питання формування сфери спілкування у дітей з аутистичними порушеннями (Н. С. Андрєєва, О. С. Аршатська, О. В. Аршатський, О. Р. Баєнська, В. М. Башина, Ю. В. Бессмертна, О. Б. Богдашина, М. Ю. Веденіна, А. Л. Душка, Д. Н. Ісаєв, В. Є. Каган, І. Б. Карвасарська, С. Ю. Конопляста, В. В. Лебединський, К. С. Лебединська, І. П. Логвінова, І. А. Марцинковський, О. М. Мастюкова, І. І. Мамайчук, С. С. Мнухін, С. С. Морозова, Т. І. Морозова, О. С. Нікольська, Л. Г. Нурієва, К. О. Островська, М. В. Рождественська, О. І. Романчук, Т. В. Сак, Н. В. Сімашкова, Т. В. Скрипник, В. В. Тарасун, А. В. Хаустов, Г. М. Хворова, А. П. Чуприков, М. К. Шеремет, Л. М. Шипіцина, Д. І. Шульженко, О. А. Янушко та ін.).

Але, попри всебічне вивчення особистості дитини з аутистичними порушеннями, дослідження безпосередньо мовленнєвої активності залишилися дещо поза увагою науковців. Аналіз спеціальної психолого-педагогічної науково-методичної літератури засвідчує відсутність визначення і обґрунтування теоретико-методичних засад та психолого-педагогічних умов формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями. Звідси, проблема формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку потребує подальшого спеціального дослідження. Актуальність і недостатня розробленість вище зазначених питань зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано згідно з тематичним планом кафедри логопедії Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за науковим напрямом «Навчання та виховання дітей з ТПМ». Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради НПУ

імені М. П. Драгоманова (протокол № 14 від 24 червня 2010 року) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 30 листопада 2010 року).

Мета дослідження полягає у розробці, науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці психолого-педагогічних умов та корекційно-розвивальної методики формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку.

Для реалізації поставленої мети було окреслено такі **завдання дослідження**:

- здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми формування мовлення та мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями та з нормальним психофізичним розвитком;

- визначити критерії та компоненти мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку;

- визначити та науково обґрунтувати психолого-педагогічні умови формування та розвитку мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку;

- розробити та обґрунтувати корекційно-розвивальну методику формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями, експериментально перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – мовленнєва діяльність дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови та корекційно-розвивальна методика формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку.

Для забезпечення достовірності положень і висновків та розв'язання окреслених завдань комплексно використовувалися наступні **методи дослідження**:

- *теоретичні*: аналіз, систематизація та узагальнення даних загальної і спеціальної психолого-педагогічної літератури з метою виявлення стану досліджуваної проблеми; аналіз навчальних програм, корекційних методик та методичних посібників з метою з'ясування сучасних підходів до корекційної роботи з дітьми з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку; синтез, абстрагування й конкретизація з метою теоретичного обґрунтування методики формування мовленнєвої активності;

- *емпіричні*: цілеспрямоване спостереження за навчально-виховним процесом та ігровою діяльністю старших дошкільників з аутистичними порушеннями та з нормальним розвитком, анкетування батьків, логопедів, психологів та вихователів, психолого-педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний) з метою обґрунтування та апробації психолого-педагогічних умов та корекційно-розвивальної методики формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку;

- *статистичні*: кількісний та якісний аналіз і узагальнення експериментальних даних, методи статистичного аналізу з метою визначення

відмінності між двома статистичними вибірками (КГ та ЕГ) за ϕ^* критерієм Фішера (кутовим перетворенням Фішера) та t-критерієм Стьюдента.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: теорія поліморфності структури дефекту (Л. С. Виготський, М. С. Певзнер, Ж. Піаже та ін.); вчення про психологічні аспекти діагностики аномального розвитку дітей (Б. В. Зейгарник, В. І. Лубовський, С. Я. Рубінштейн та ін.); теорія про закономірності розвитку спілкування в онтогенезі та концептуальні положення про провідну роль спілкування у формуванні особистості дитини (Л. М. Галігузова, Н. С. Жукова, Я. Л. Коломінський, М. І. Лісіна, С. Ю. Мещерякова, Т. І. Піроженко, Т. О. Репіна, О. О. Смирнова та ін.); концепція врахування індивідуально-особистісних особливостей дитини і необхідності системного впливу корекційного процесу на становлення змістових, діяльнісних та особистісних компонентів інтелекту як інструменту урівноваження людини і оточення (В. М. Синьов); концепція індивідуального генетичного дослідження особистості (С. Д. Максименко, В. С. Мерлін та ін.); положення про індивідуально-диференційований підхід у структурі педагогічного вивчення дітей (В. І. Бондар, І. Г. Єременко); концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом (В. В. Тарасун, Г. М. Хворова); положення про необхідність активного пошуку позитивного у структурі особистості (Л. С. Виготський, А. С. Макаренко, Л. І. Фомічова та ін.); положення про провідний стійкий когнітивний стиль аутичної дитини (В. В. Тарасун); наукові висновки про єдність вікових закономірностей при нормальному та аномальному психічному розвитку (О. К. Агавелян, Л. І. Божович, В. І. Бондар, Л. С. Виготський, Т. О. Власова, В. В. Давидов, В. В. Лебединський, В. І. Лубовський, В. М. Синьов, В. В. Тарасун, Л. І. Фомічова, М. К. Шеремет та ін.); діяльнісний підхід до розуміння спілкування (Б. Г. Ананьєв, Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, О. М. Леонтєв, О. О. Леонтєв, М. І. Лісіна, Л. А. Петровська, С. Л. Рубінштейн та ін.); нормативні показники і критерії мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку (Є. Ф. Соботович); психолого-педагогічні підходи до побудови класифікацій інтелектуального розвитку аутичних дітей (Д. І. Шульженко).

Наукова новизна здобутих результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що *вперше*:

- комплексно досліджено прояви мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку;
- конкретизовано особливості мовленнєвої активності у старших дошкільників з аутистичними порушеннями;
- розроблено, науково обґрунтовано та апробовано корекційно-розвивальну методику формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку з урахуванням виявлених диференційованих психологічних механізмів недорозвинення мовленнєвої системи;
- визначено етапи та психолого-педагогічні умови формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку;

- *удосконалено* методи, прийоми і засоби формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку;
- *уточнено* зміст складових мовленнєвої активності у дітей старшого дошкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання розробленої спеціальної корекційно-розвивальної методики формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку у процесі навчання та виховання дітей зазначеної нозології батьками, вихователями, корекційними педагогами та спеціальними психологами спеціальних дошкільних закладів, навчально-виховних і реабілітаційних центрів, які відвідують діти з аутистичними порушеннями; у можливості застосування методики визначення рівня мовленнєвої активності та опитувального листа у диференційній діагностиці комунікативного розвитку дітей з аутистичними порушеннями.

Матеріали дослідження можуть використовуватись при викладанні фахових курсів у вищих навчальних закладах за напрямком «Корекційна освіта. Логопедія», а також у процесі професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації корекційних педагогів, зокрема, логопедів, спеціальних психологів, вихователів, що працюють у дошкільних закладах, які відвідують діти з аутистичними порушеннями, у системі післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження **впроваджено** в корекційно-розвивальний процес навчання та виховання старших дошкільників з аутистичними порушеннями таких закладів: дошкільний навчальний заклад (ДНЗ) (ясла-садок) № 3 «Теремок» компенсуючого типу м.Камянець-Подільський (довідка № 110/д від 20.11.2013), ДНЗ ясла-садок № 165 (державна дошкільна група для дітей зі спектром аутичних порушень) м.Львова (довідка № 133 від 16.05.2013), Благодійна організація «Школа-сходинки» для дітей з аутичним типом розвитку м.Києва (довідка № 97 від 19.09.2013), приватний навчальний заклад «Навчально-виховного об'єднання «Перлина» навчально-реабілітаційної школи-саду «Дитина з майбутнім» м.Києва (довідка № 128 від 25.11.2013).

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження обговорювалися під час виступів із доповідями на міжнародних науко-практичних конференціях, серед яких: «Актуальні проблеми логопедії» (Київ, 2011), «Корекційна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку» (Кам'янець-Подільський, 2011-2013), «IX Східно- та Центральноевропейська регіональна конференція з питань альтернативної комунікації» (Київ, 2013), «Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців» (Суми, 2013), «Рання комплексна допомога дітям с отклонениями в развитии в современном образовательном пространстве» (Москва, 2013), «Аутизм. Вызовы и решения» (Москва, 2013), «Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии» (Москва, 2013), «Совершенствование методов диагностики и коррекции нарушений речи у детей с различными вариантами дизонтогенеза» (Санкт-Петербург, 2013); всеукраїнських науко-практичних конференціях та семінарах: «Актуальні проблеми корекційної педагогіки та психології» (Луганськ, 2011), «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти інклюзивної орієнтації» (Хмельницький, 2013), «Індивідуальна

програма навчання дітей зі спектром аутистичних порушень» (Київ, 2013); звітних науково-практичних конференціях викладачів та аспірантів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2010-2013). Проміжні і кінцеві результати дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на засіданнях кафедри логопедії Інституту корекційної педагогіки та психології НПУ імені М. П. Драгоманова (2010-2013).

Публікації. Результати проведеного дослідження відображені в 25 наукових одноосібних публікаціях: серед них 15 статей, надрукованих у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у іноземних наукових фахових виданнях, 8 статей та 1 тези конференції, надрукованих у інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (302 найменування) та 20 додатків на 200 сторінках. Основний зміст роботи викладено на 376 сторінках. Загальний обсяг дисертації складає 176 сторінок і містить 15 таблиць та 14 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, окреслено мету та завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження. Висвітлено теоретико-методологічні основи дослідження, розкрито наукову новизну і практичну значущість. Наведено дані щодо впровадження результатів дослідно-пошукової роботи, пред'явлено структуру дисертаційного дослідження.

У першому розділі – **«Науково-теоретичне дослідження проблеми аутизму та аутистичних порушень»** – представлено результати аналізу вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури щодо характеристики мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку з аутистичними порушеннями.

Узагальнюючи дослідження науковців (О. В. Аршатський, О. Р. Баєнська, В. М. Башина, О. Б. Богдашина, Л. Каннер, С. Ю. Конопляста, К. С. Лебединська, М. М. Ліблінг, І. П. Логвінова, І. А. Марценковський, Т. І. Морозова, С. С. Морозова, О. С. Нікольська, М. В. Рождественська, Т. В. Сак, Т. В. Скрипник, К. О. Островська, В. В. Тарасун, Г. М. Хворова, А. П. Чуприков, М. К. Шеремет, Д. І. Шульженко та ін.), виділяємо характерні прояви аутизму у старшому дошкільному віці: дефіцит психічної активності; порушення взаємодії психічних функцій; нерівномірність, парціальність інтелектуального розвитку; грубі порушення цілеспрямованості і довільності уваги; відсутність живої зацікавленості, інтересу до нового, дослідження навколишнього середовища; схильність сприймати інформацію, ніби пасивно вбираючи її в себе цілими блоками; реакцію відходу від спрямованих на дитину впливів навколишнього середовища; негативну реакцію або взагалі її відсутність при спробах залучення уваги до предметів навколишньої дійсності; швидко виснаженість і перенасиченість будь-якою цілеспрямованою активністю; утруднення у концентрації уваги; складності у символізації, перенесенні навичок з однієї ситуації в іншу; порушене формування соціальної та комунікативної функцій.

Зробивши аналіз багатьох наукових досліджень, можна визначити багаточисельність і різноманітність порушень мовленнєвого розвитку у дітей з аутистичними порушеннями: важкоінтерпретований плач; обмежене гуління; відсутність імітації звуків; фонографічність мовлення; мутизм; ехолалії; слова-штампи, фрази-штампи; неологізми; обмежене використання займенників; відсутність у мовленні звертання; автономність мовлення; порушення звуковимови; нездатність до словотворчості; порушення семантичної, синтаксичної, граматичної будови мовлення; порушення мелодики мовлення; порушення просодичних компонентів мовлення; нездатність до ведення діалогу; специфічність розвитку монологічного мовлення. Але, як засвідчує аналіз літературних джерел, безпосередньо дослідження мовленнєвої активності дітей з аутистичними порушеннями потребує більш детального вивчення.

Відомо, що мовленнєва діяльність складається із двох взаємодоповнюючих і взаємопов'язаних процесів: психологічного формування (породження) мовленнєвого висловлювання та сприймання розгорнутого мовлення співрозмовника. Термін «мовленнєва активність» розглядається нами у значенні наявності мотиву до мовленнєвого висловлювання і безпосереднє мовленнєве висловлювання, що може виникати як реакція-відповідь на репліку співрозмовника або як бажання повідомити співрозмовнику про власні думки, переживання, емоції, потреби.

У другому розділі – **«Особливості розвитку мовленнєвої активності дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку»** – обґрунтовано методику дослідження сформованості мовленнєвої активності у старших дошкільників з аутистичними порушеннями, визначені компоненти мовленнєвої активності, критерії та рівні сформованості досліджуваного феномену, пред'явлено порівняльний (кількісний та якісний) аналізи сформованості мовленнєвої активності у старших дошкільників з аутистичними порушеннями та їх ровесників з нормальним розвитком мовлення та узагальнено одержані результати.

Метою діагностико-моделюючого (констатувального) етапу дослідження було вивчення стану мовленнєвої активності у дітей старшого дошкільного віку з аутистичними порушеннями у порівнянні з ровесниками без мовленнєвих порушень. Відповідно були поставлені завдання: здійснити обстеження дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку з метою визначення у них стану мовленнєвої активності, здійснити порівняльний аналіз мовленнєвої активності у старших дошкільників з аутистичними порушеннями та їх ровесників з нормальним розвитком мовлення, визначити стан та особливості мовленнєвої активності у дітей зазначеної категорії, узагальнити одержані результати. Були використані наступні методи: опитування батьків, вихователів, логопедів, психологів, корекційних педагогів за допомогою опитувального листа; вивчення особових справ дітей; психолого-педагогічний експеримент, спрямований на вивчення мовленнєвої активності дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку. Обстеження проводилося у спонтанній ситуації та у спеціально організованих умовах. Всього експериментом на даному етапі було охоплено 162

дитини: 76 дітей з аутистичними порушеннями та 86 дітей з нормальним мовленнєвим розвитком.

На основі синтезованих даних про стан розвитку комунікативної діяльності загалом і мовлення зокрема, отриманих у процесі аналізу спеціальної літератури, було визначено основні компоненти мовленнєвої активності, куди увійшли: мотивованість, ініціативність та змістовність. Для з'ясування рівня сформованості кожного компоненту мовленнєвої активності були виділені відповідні критерії, до кожного за яких були визначені показники. Критеріями виступили: мотиваційний (бажання проявити індивідуальність, заявити про себе; бажання спілкуватися і взаємодіяти (вербально та/або невербально); позитивне ставлення до запропонованого завдання та бажання його виконати; самостійність у мовленнєвих висловлюваннях; ініціативність у мовленнєвих висловлюваннях), когнітивний (здатність до логічно-послідовного зв'язного висловлювання з дотриманням лексичних та граматичних норм; використання найбільш точних та влучних слів та фраз; використання інтонаційних засобів виразності та паузації), змістовий (імпресивна сторона мовлення: ступінь повноти прийняття завдання; здатність виконувати ситуативні та неситуативні інструкції; розуміння назв предметів, дій, якостей та властивостей предметів, просторово-часових відносин та уміння знаходити і демонструвати відповідні малюнки або предмети; розуміння назв дій та здатність виконувати відповідні дії; експресивна сторона мовлення: використання у мовленні відповідних мовних одиниць; достатній лексичний запас (відповідно до вікових та програмових вимог) іменників, дієслів, прикметників та вживання їх у мовленні; здатність до словозміни та словотворення; здатність до монологічного та діалогічного мовлення; можливість повно, послідовно, логічно висловлювати свої думки); вольовий (інтерес до нового, до дослідження навколишнього середовища; цілеспрямованість та наполегливість у виконанні запропонованих завдань; бажання правильно і повністю виконати завдання), комунікативний (здатність до комунікації; ініціативність у процесі спілкування; уміння підтримувати розмову на задану тему; можливість висловитися відповідно до ситуації). Відповідно до якості виконання завдань і оцінки за розробленими критеріями було виділено п'ять рівнів сформованості компонентів мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку: високий, достатній, середній, низький та нульовий.

Кількість дітей з низьким та нульовим рівнем змістовності мовленнєвої активності склала 63,1 % (18,4 % та 44,7 % відповідно) від загальної кількості обстежених дітей з аутистичними порушеннями. Це діти, які не користуються мовленням як засобом комунікації (18,4 %) та діти, які у мовленні використовують лише звуконаслідування, звукокомплекси та вокалізації (44,7 %). Нульовий рівень ініціативності мовленнєвої активності продемонструвало 57,9 % обстежених дітей, а нульовий рівень мотивованості мовленнєвої активності – 65,8 % обстежених дітей. Розбіжності у відсотках пояснюються тим, що, наявність звуконаслідувань, звукокомплексів та вокалізацій як спроби дитини поділитися своїми враженнями та переживаннями та вживання мовленнєвих штампів чи ехолалій з метою встановлення контакту з оточуючими людьми розглядалося нами як прояв «своєрідного» монологічного мовлення; а здатність, відповідати на запитання

навіть однослівно чи за допомогою звуконаслідувань, звукокомплексів та вокалізацій, використовуючи підказки та допомогу дорослого, з характерним використанням у відповіді мовленнєвих штампів та ехолалій розцінювалась як здатність до діалогічного мовлення.

Вивчаючи мовленнєву активність дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку, ми змогли виокремити її особливості: зниження здатності до комунікації; зниження бажання проявляти свою індивідуальність, заявляти про себе; зниження ініціативності у процесі спілкування; порушення контактності та вибіркова контактність; зниження ініціативності та самостійності у мовленнєвих висловлюваннях; зниження уміння підтримувати розмову на тему, висловитися відповідно до ситуації; нестійкий інтерес до взаємодії; обмежене розуміння назв предметів, назв дій, назв якостей і властивостей предметів і просторово-часових відносин та уміння знаходити і демонструвати відповідні малюнки або предмети; обмежене розуміння назв дій і здатність виконувати відповідні дії; вибіркова реакція на звернення, на власне ім'я; невідповідність віковим показниками використання у мовленні необхідних мовних одиниць; наявність ехолалій, фраз-штампів, автономного мовлення; присутність некомунікативного мовлення; обмеженість або відсутність вживання у мовленні слів «так», «ні»; недостатній лексичний запас (згідно вікових та програмових вимог) іменників, дієслів, прикметників та обмеженість вживання їх у мовленні; обмежене розуміння і дотримання лексичних та граматичних норм рідної мови; зниження здатності дитини до словозміни і словотворчості; особливості використання інтонаційних засобів виразності і паузації; особливості зв'язного висловлювання; зниження можливості повно, послідовно, логічно викладати свої думки. Діти з аутистичними порушеннями зазвичай не здатні до повноцінної комунікації, зокрема, мовленнєвої. Їм складно вступити у взаємодію, повернути до себе увагу, повідомити про свої потреби, емоції чи переживання. Вони не завжди обирають адекватні способи взаємодії, переважно орудуючи обмеженим набором освоєних шаблонів поведінки, які інколи виявляються невідповідними до ситуації. Підсумовуючи одержані результати діагностики стану сформованості мовленнєвої активності, ми отримали експериментальні дані, які засвідчили варіативність та мозаїчність сформованості компонентів мовленнєвої активності у кожної дитини експериментальної групи.

У третьому розділі – **«Методика корекційно-розвивальної роботи з формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку»** – обґрунтовано, розроблено та перевірено ефективність методики формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку; сформульовано та обґрунтовано психолого-педагогічні умови та прийоми формування мовленнєвої активності, представлено результати апробування методики.

Мета апробаційно-узагальнюючого (формувального) етапу полягала у розробленні змісту корекційно-розвивальної методики формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями, її теоретичному обґрунтуванні та перевірці ефективності; визначенні та обґрунтуванні психолого-педагогічних умов формування мовленнєвої активності. Аналіз педагогічної, психологічної і

соціологічної літератури з означеної тематики поряд з даними діагностико-моделюючого (констатувального) етапу експерименту дозволив визначити етапи корекційно-розвивальної методики: дослідницько-діагностичний, корекційно-діяльнісний та функціонально-мовленнєвий. Кожен етап роботи мав власну мету, завдання, напрямки, методи і прийоми роботи, але включав спільні напрямки поетапного формування мовленнєвої активності та був підпорядкований спільній меті. Формування та розвиток мовленнєвої активності здійснювалися за допомогою серії завдань, які склалися із вправ та ігор, що мають різний ступінь складності, заняття проводилися в індивідуальній формі.

Мета *дослідницько-діагностичного* етапу методики полягала у встановленні та налагодженні емоційного контакту з дітьми з аутистичними порушеннями, формуванні мотивації до взаємодії та спілкування доступними вербальними та невербальними засобами. Зміст включав вправи та ігри, спрямовані на налагодження контакту з дітьми, які мають аутистичні порушення, формування і закріплення реакції на ім'я, розвиток здатності вступати у контакт, використовувати інструкції, розвиток та корекцію слухової уваги та здатності до наслідування, розвиток уміння відповідати на запитання (вербально або невербально), виховання бажання спілкуватися і взаємодіяти (вербально та/або невербально) з заохоченням до безпосередньо вербального спілкування, розширення та уточнення пасивного словника. Мета *корекційно-діяльнісного* етапу передбачала паралельне формування складових мовленнєвої активності: мотивованості, змістовності, ініціативності. Зміст включав вправи та ігри, спрямовані на підвищення мотивації до взаємодії та спілкування, перехід від доступних навичок спілкування до використання безпосередньо мовленнєвих засобів; вживання звуконаслідувань, одно- та двоскладових слів, слів «так» і «ні», займенника «я», розширення пасивного та активного словникового запасу, розвиток умінь відповідати на запитання, формування основ граматичної побудови мовлення та первинних умінь будувати фрази. Мета *функціонально-мовленнєвого* етапу враховувала діагностику та закріплення досягнень дитини з аутистичними порушеннями відносно сформованості компонентів мовленнєвої активності. Зміст включав вправи та ігри, спрямовані на подальше розширення пасивного та активного словникового запасу, вдосконалення граматичної сторони мовлення, розвиток здатності до фразового діалогічного та монологічного мовлення, розвиток ініціативності та активності у спілкуванні, уміння підтримувати розмову на задану тему та висловлювати свої думки послідовно, логічно, відповідно до ситуації.

Нами були визначені психолого-педагогічні умови корекційного підходу до формування мовленнєвої активності у дітей зазначеної категорії, а саме: спостереження за дитиною та безпосередня взаємодія з нею і об'єктивна оцінка динаміки розвитку мовленнєвої активності у дитини з аутистичними порушеннями; структурування корекційного впливу на основі врахування інформації, отриманої під час обстеження та спостереження за дитиною; створення адекватно організованого середовища для проведення корекційного впливу (структурування режиму, часу, простору); здійснення кореляції емоційного стану дитини з метою формування мотивації до засвоєння нового мовленнєвого

матеріалу і підвищення мовленнєвої активності; використання аутоstimуляцій як невід'ємної частини поведінки дитини з аутистичними порушеннями з метою наповнення її новим сенсом, який стане основою для формування мовленнєвої активності; використання відповідної кількості завдань, зміна яких передувала б перенасиченню враженнями дитиною з аутистичними порушеннями; поетапне пред'явлення завдань з обов'язковим використанням стимулювання як методу формування мотивації до взаємодії та безпосередньо мовленнєвої активності; взаємозв'язок у роботі спеціалістів та батьків дітей з аутистичними порушеннями; стимуляція мовленнєвої активності з урахуванням особливостей комунікативно-мовленнєвої діяльності дитини з аутистичними порушеннями.

Поряд з цим, були виділені дієві прийоми формування мовленнєвої активності: створення і підтримання мовленнєвого середовища; постійний мовленнєвий супровід діяльності дитини; навчання дитини виражати думки будь-яким доступним їй способом; застосування стимулювань та заохочень з метою підвищення мотивації до мовленнєвої діяльності; використання наявних вокалізацій дитини; використання ехолалій та схильності до стереотипного повторення дій; стимуляція мовленнєвої активності на фоні емоційного підйому; розвиток мовленнєвої активності шляхом наслідування; активізація пасивного словникового запасу та поступове переведення його в активний; виховання ініціативності та прагнення до самореалізації.

До апробаційно-узагальнюючого (формувального) етапу експерименту було залучено 84 дитини з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку: до експериментальної групи (ЕГ) ввійшло 46 дітей, до контрольної групи (КГ) – 38 дітей. Діагностування з метою виявлення рівнів сформованості компонентів мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку дало можливість оцінювати та простежувати динаміку формування та розвитку мовленнєвої активності, яка виявила у дітей ЕГ відчутні позитивні зміни, що вплинули на загальну характеристику сформованості мовленнєвої активності.

Аналіз даних дослідження щодо *мотивованості* мовленнєвої активності виявив: не зафіксовано дітей з високим рівнем, достатній рівень виявлено у 21,7 % дітей ЕГ та 13,1 % дітей КГ (різниця показників становить 8,6 %), середній рівень спостерігався у 34,8 % дітей ЕГ та 15,8 % дітей КГ (різниця показників становить 19 %), низький рівень зафіксовано у 19,6 % дітей ЕГ та 5,3 % дітей КГ та нульовий рівень виявився у 23,9 % дітей ЕГ та 65,8 % дітей КГ. Дослідження *ініціативності* мовленнєвої активності показало наступні результати: жодна дитина не показала високого рівня, у 37 % дітей ЕГ поряд з 26,3 % дітей КГ визначено достатній рівень (різниця показників становить 10,7 %), у 21,7 % дітей ЕГ та 7,9 % дітей КГ спостерігався середній рівень (різниця показників становить 13,8 %), 17,4 % дітей ЕГ та 7,9 % дітей КГ продемонстрували низький рівень, 23,9 % дітей ЕГ поряд з 57,9 % дітей КГ проявили нульовий рівень. Аналіз *змістовності* мовленнєвої активності показав: 4,3 % дітей ЕГ продемонстрували високий рівень, коли серед дітей КГ таких виявлено не було, 41,3 % дітей ЕГ та 23,7 % дітей КГ склали достатній рівень (різниця показників становить 17,6 %), 26,1 % дітей ЕГ та 13,2 % дітей КГ виявили середній рівень КГ (різниця показників становить 12,9 %),

низький рівень продемонструвало 17,4 % дітей ЕГ та 44,7 % дітей КГ, нульовий рівень було виявлено у 10,9 % дітей ЕГ та у 18,4 % дітей КГ.

Таким чином, результати експерименту довели, що, хоча діти з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку не досягли високого рівня розвитку мовленнєвої активності, але в ЕГ визначилися діти з достатнім рівнем мовленнєвої активності, збільшилася кількість дітей з середнім рівнем мовленнєвої активності та зменшилася кількість дітей з нульовим рівнем мовленнєвої активності. У ході обробки експериментальних даних були отримані наступні результати, які демонструє таблиця 1:

Таблиця 1.

Порівняння рівнів сформованості компонентів мовленнєвої активності у дітей КГ та ЕГ, у %.

Групи дітей	Рівні				
	високий	достатній	середній	низький	нульовий
мотивованість мовленнєвої активності					
ЕГ (46)	-	21,7	34,8	19,6	23,9
КГ (38)	-	13,1	15,8	5,3	65,8
ініціативність мовленнєвої активності					
ЕГ (46)	-	37	21,7	17,4	23,9
КГ (38)	-	26,3	7,9	7,9	57,9
змістовність мовленнєвої активності					
ЕГ (46)	4,3	41,3	26,1	17,4	10,9
КГ (38)	-	23,7	13,2	44,7	18,4

У результаті математичної обробки експериментальних даних за кутовим перетворенням Фішера та t-критерієм Стьюдента з'ясувалося, що після проведення експерименту в ЕГ відбулись суттєві зміни в прояві досліджуваних рівнів ініціативності, мотивованості та змістовності мовленнєвої активності, при цьому розбіжності між ЕГ та КГ стали не випадковими і статистично значущими. Отже, зміни показників за кількістю дітей відповідно до рівнів розвитку компонентів мовленнєвої активності при порівнянні результатів формувального та констатувального етапів дослідження дозволяють говорити про позитивну динаміку формування мовленнєвої активності дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку.

Результати формувального експерименту свідчать про те, що за умов спеціально організованої, цілеспрямованої, послідовної та систематичної корекційно-розвивальної роботи за запропонованою методикою у дітей з аутистичними порушеннями підвищується рівень мовленнєвої активності, хоча якісний та кількісний показник таких змін у кожній зі складових виявився досить неоднорідним. Тобто, формування кожної складової мовленнєвої активності у

дітей даної категорії значною мірою визначається безпосередньо аутистичними особливостями та їх впливом на психічний розвиток і комунікативно-мовленнєву функцію. Таким чином, ми можемо зробити висновок про ефективність запропонованої корекційно-розвивальної методики як такої, що може бути доцільною у організації навчально-виховного процесу старших дошкільників з аутистичними порушеннями.

ВИСНОВКИ

Визначення теоретичних засад формування мовленнєвої активності дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку та узагальнення результатів проведеного експериментального дослідження дали змогу сформулювати такі висновки:

1. Доведено актуальність проблеми формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями на основі міждисциплінарного аналізу спеціальної психолого-педагогічної науково-методичної літератури та сучасних підходів до навчання й виховання дітей зазначеної категорії. Різноманітність порушень мовленнєвого розвитку таких дітей впливає на процес розвитку мовленнєвої активності, що можна пояснити безпосередньо специфічністю мовленнєвого розвитку поряд з обмеженістю мовного досвіду та недостатніми знаннями про мову та її використання у процесі спілкування. Аналіз досліджень науковців щодо мовленнєвого розвитку дітей з аутистичними порушеннями дозволив визначити порушення комунікативної функції мовлення, що проявляється як у нездатності повноцінно сприймати вербальну інформацію, так і у неможливості адекватно формувати мовленнєве висловлювання та взаємодіяти з оточуючими людьми відповідно до ситуації. Відповідно термін «мовленнєва активність» розглядається у значенні наявності мотиву до мовленнєвого висловлювання і безпосереднє мовленнєве висловлювання, що може виникати як реакція-відповідь на репліку співрозмовника або як бажання повідомити співрозмовнику про власні думки, переживання, емоції, потреби.

2. Визначено компоненти мовленнєвої активності та критерії їх сформованості: змістовність (здатність до продуктивної комунікації, використання мовлення як засобу комунікації) мотивованість (контактність у комунікації, здатність до діалогічного мовлення), ініціативність (ініціативність у процесі спілкування, здатність до монологічного мовлення). За кожним критерієм була виділена низка показників, які дозволили визначити рівні сформованості компонентів мовленнєвої активності: високий, достатній, середній, низький та нульовий. Установлено, що у дітей з аутистичними порушеннями мовленнєва активність не завжди формується та розвивається спонтанно, що вимагає компетентної допомоги з боку спеціалістів.

3. Встановлено, що діти з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку знаходяться на значно нижчому рівні сформованості мовленнєвої активності у порівнянні з їх однолітками без психофізичних порушень. Виявлено особливості мовленнєвої активності старших дошкільників з аутистичними порушеннями: зниження здатності до комунікації; зниження бажання проявляти свою індивідуальність, заявляти про себе; зниження

ініціативності у процесі спілкування; порушення контактності та вибіркова контактність; зниження ініціативності та самостійності у мовленнєвих висловлюваннях; зниження уміння підтримувати розмову на тему, висловитися відповідно до ситуації; нестійкий інтерес до взаємодії; обмежене розуміння назв предметів, назв дій, назв якостей і властивостей предметів і просторово-часових відносин та уміння знаходити і демонструвати відповідні малюнки або предмети; обмежене розуміння назв дій і здатність виконувати відповідні дії; вибіркова реакція на звернення, на власне ім'я; невідповідність віковим показниками використання у мовленні необхідних мовних одиниць; наявність ехолалій, фраз-штампів, автономного мовлення; присутність некомунікативного мовлення; обмеженість або відсутність вживання у мовленні слів «так», «ні»; недостатній лексичний запас (згідно вікових та програмових вимог) іменників, дієслів, прикметників та обмеженість вживання їх у мовленні; обмежене розуміння і дотримання лексичних та граматичних норм рідної мови; зниження здатності дитини до словозміни і словотворчості; особливості використання інтонаційних засобів виразності і паузації; особливості зв'язного висловлювання; зниження можливості повно, послідовно, логічно викладати свої думки. Доведено, що усі діти з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку мають особливості формування мовленнєвої активності різного ступеня прояву.

4. Розроблено корекційно-розвивальну методику формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку, що має дослідницько-діагностичний, корекційно-діяльнісний та функціонально-мовленнєвий етапи формування, кожен з яких передбачає власну мету, завдання, напрямки, методи і прийоми роботи. Етапи поєднувалися зовнішніми та внутрішніми зв'язками, що виливаються у безперервний педагогічний процес, а одержані старшими дошкільниками з аутистичними порушеннями знання, уміння та навички розглядаються як цілісна система.

5. Визначено та науково обґрунтовано психолого-педагогічні умови корекційного підходу до формування мовленнєвої активності у дітей зазначеної категорії, а саме: спостереження за дитиною та безпосередня взаємодія з нею і об'єктивна оцінка динаміки розвитку мовленнєвої активності у дитини з аутистичними порушеннями; структурування корекційного впливу на основі врахування інформації, отриманої під час обстеження та спостереження за дитиною; створення адекватно організованого середовища для проведення корекційного впливу (структурування режиму, часу, простору); здійснення кореляції емоційного стану дитини з метою формування мотивації до засвоєння нового мовленнєвого матеріалу і підвищення мовленнєвої активності; використання ауто стимуляцій як невід'ємної частини поведінки дитини з аутистичними порушеннями з метою наповнення її новим сенсом, який стане основою для формування мовленнєвої активності; використання відповідної кількості завдань, зміна яких передувала б перенасиченню враженнями дитиною з аутистичними порушеннями; поетапне пред'явлення завдань з обов'язковим використанням стимулювання як методу формування мотивації до взаємодії та безпосередньо мовленнєвої активності; взаємозв'язок у роботі спеціалістів та батьків дітей з аутистичними порушеннями; стимуляція мовленнєвої активності з

урахуванням особливостей комунікативно-мовленнєвої діяльності дитини з аутистичними порушеннями.

6. Розроблено, науково обґрунтовано та апробовано дієві прийоми формування мовленнєвої активності, куди увійшли: створення і підтримання мовленнєвого середовища; постійний мовленнєвий супровід діяльності дитини; навчання дитини виражати думки будь-яким доступним їй способом; застосування стимулювань та заохочень з метою підвищення мотивації до мовленнєвої діяльності; використання наявних вокалізацій дитини; використання ехолалій та схильності до стереотипного повторення дій; стимуляція мовленнєвої активності на фоні емоційного підйому; розвиток мовленнєвої активності шляхом наслідування; активізація пасивного словникового запасу та поступове переведення його в активний; виховання ініціативності та прагнення до самореалізації.

7. Експериментально доведено ефективність експериментальної корекційно-розвивальної методики формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку на основі позитивної динаміки рівнів сформованості компонентів мовленнєвої активності дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку, що спостерігалось при порівнянні результатів діагностико-моделюючого (констатувального) та апробаційно-узагальнюючого (формуального) етапів експерименту. Зокрема, показники рівня сформованості компонентів мовленнєвої активності в ЕГ порівняно з КГ відповідно становлять: мотивованість: високий: не виявлено, достатній: + 8,6 %, середній: + 19 %, низький: + 14,3 %, нульовий – 41,9 %; ініціативність: високий: не виявлено, достатній: + 10,7 %, середній: + 13,8 %, низький: + 9,5 %, нульовий – 34 %; змістовність: високий: + 4,3 %, достатній: + 17,6 %, середній: + 12,9 %, низький: – 27,3 %, нульовий – 7,5 %. Дані математичної статистики за кутовим перетворенням Фішера та t-критерієм Стьюдента свідчать, що кращих показників досягли діти саме ЕГ. Усе вищезазначене дає підставу стверджувати результативність та доцільність застосування у процесі корекційно-розвивального навчання дітей з аутистичними порушеннями запропонованої методики формування мовленнєвої активності.

Зроблені висновки підтверджують, що мета дисертаційного дослідження досягнута, окреслені завдання виконано. Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку у зв'язку зі складністю даного порушення та багатогранністю питань, що входять до даної теми.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**Статті у наукових фахових виданнях**

1. Базима Н. В. До проблеми мовленнєвого розвитку дітей з РДА / Н. В. Базима // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – № 14. – С. 3-6.
2. Базима Н. В. Породження мовленнєвого висловлювання / Н. В. Базима // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – № 15. – С. 27-31.
3. Базима Н. В. До проблеми вивчення дітей з аутистичними порушеннями / Н. В. Базима // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки). Частина II – 2010. – С. 81-85.
4. Базима Н. В. Особливості активної взаємодії дитини з РДА з оточуючим світом / Н. В. Базима // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – № 19. – С. 6-8.
5. Базима Н. В. Особливості породження і сприймання мовленнєвого висловлювання у дітей з аутистичними проявами / Н. В. Базима // зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Вип. XVI в двох частинах, частина 1. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2012 – 354 с. – С. 14-19.
6. Базима Н. В. Проблема породження мовленнєвого висловлювання у дітей з аутистичними порушеннями / Н. В. Базима // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – № 22. – С. 5-10.
7. Базима Н. В. Проблема соціальної взаємодії та спілкування у дітей з аутистичними проявами / Н. В. Базима // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – № 16. – С. 4-7.
8. Базима Н. В. Особливості розвитку мовленнєвої функції у дітей з раннім дитячим аутизмом / Н. В. Базима // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – № 17. – С. 3-8.
9. Базима Н. В. Порушення комунікації та взаємодії з оточуючими людьми у дітей з аутистичними порушеннями / Н. В. Базима // зб. наук. праць Кам'янець-подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Вип. XVII в двох частинах, частина 1. Серія : соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2011. – 368 с. – С. 199-206.

10. Базима Н. В. Особливості мовленнєвої та комунікативної діяльності у дітей з аутизмом / Н. В. Базима // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – № 18. – С. 7-9.
11. Базима Н. В. Обстеження стану мовлення у дітей з аутистичними порушеннями дошкільного віку / Н. В. Базима // зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Вип. XVII в двох частинах, частина 1. Серія : соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2012. – 462 с. – С. 230-237.
12. Базима Н. В. Проблема мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями / Н. В. Базима // зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянск : БДПУ, 2012. – № 4. – 366 с. – С. 14-19.
13. Базима Н. В. Мовленнєва активність як елемент формування активної взаємодії зі світом у дітей з аутистичними порушеннями / Н. В. Базима // зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Вип. XXII в двох частинах, частина 2. Серія : соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2013. – 308 с. – С. 178-187.
14. Базима Н. В. Вивчення мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку / Н. В. Базима // зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Вип. XXIII в трьох частинах, частина 3. Серія : соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2013. – 398 с. – С. 22-30.
15. Базима Н. В. Формування мотивації мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями / Н. В. Базима // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – № 23. – С. 10-14.
16. Базыма Н. В. Методика выявления особенностей коммуникативных проявлений у детей с аутистическими нарушениями / Н. В. Базыма // Педагогика и психология : науч.-метод. ж-л. – Алматы, 2013. – № 2 (15). – С. 26-29.

Статті, матеріали та тези наукових конференцій

17. Базыма Н. В. Теоретический аспект процесса речевого высказывания / Н. В. Базыма // Современные проблемы общей и коррекционной педагогики и психологии детства : мат-лы VI Всерос. науч.-практ. конф. (Новосибирск, 13 мая 2010 г.) / под ред. У. М. Дмитриевой. – Новосибирск : Изд. НГПУ, 2011. – 286 с. – С. 108-111.
18. Базима Н. В. Особливості протікання етапів мовленнєвої діяльності у дітей з аутистичними порушеннями / Н. В. Базима // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). зб. наук. праць / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. – Вип. III. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2012. – 398 с. – С. 290-296.

19. Базыма Н. В. Особенности развития аутичного ребенка раннего возраста / Н. В. Базыма // Ранняя комплексная помощь детям с отклонениями в развитии в современном образовательном пространстве : сб. научн. ст. по мат-лам междунар. науч.-практ. конф. (18-20 апреля 2013 г.) / сост. : О. Г. Приходько, А. А. Гусейнова, Е. В. Ушакова. – М. : МГПУ, 2013. – 196 с. – С. 13-16.
20. Базыма Н. В. До проблеми обстеження стану мовленнєвого розвитку у дітей з аутистичними порушеннями / Н. В. Базыма // Наук.-метод. ж-л «Логопедія». – К., 2011. – № 1. – С. 5-11.
21. Базыма Н. В. Мовленнєва активність дітей з аутизмом / Н. В. Базыма. // Соціально-педагогічна робота в закладах освіти інклюзивної орієнтації : Тези доповідей VIII Всеукр. наук.-практ. конф-ї. – Хмельницький : Хмельницький інститут соціальних технологій Університету «Україна», 2013. – 318 с. – С. 262-265.
22. Базыма Н. В. Обстеження стану імпресивного мовлення у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку / Н. В. Базыма // Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців : мат-ли I Міжнар. наук.-практ. конф-ї студентів та молодих учених (25-26 квітня 2013 року, м. Суми) – Суми : вид-во СумДПУ А. С. Макаренка, 2013. – 636 с. – С. 361-368.
23. Базыма Н. В. Сравнительная характеристика речевой активности у детей с нормальным речевым развитием и детей с аутизмом / Н. В. Базыма // Мат-ли IX Східно- та Центральноєвропейської Регіональної конф-ї з проблем альтернативної та допоміжної комунікації «Комунікація для всіх» / за ред. В. М. Синьова, М. К. Шеремет. – К. : ДІА, 2013. – 164 с. – С. 3-8.
24. Базыма Н. В. Развитие речевой активности у дошкольников с аутистическими нарушениями / Н. В. Базыма // Научная дискуссия : вопросы педагогики и психологии. – № 9 (18) : сб. ст. по мат-лам XVIII междунар. заоч. науч.-прект. конф-и. – М. : изд. «Международный центр науки и образования», 2013. – 202 с. – С. 112-116.
25. Базыма Н. В. Особенности речевого высказывания у старших дошкольников с аутистическими нарушениями / Н. В. Базыма // Совершенствование методов диагностики и коррекции нарушений речи у детей с различными вариантами дизонтогенеза : мат-лы II междунар. науч. конф., посвященной памяти д-ра пед. наук, проф. Р. И. Лалаевой, 11 декабря 2013 г. / под общ. ред. проф. В. Н. Скворцова. – СПб. : ЛГУ им. А. С. Пушкина, 2013. – 328 с. – С. 13-18.

АНОТАЦІЇ

Базыма Н.В. Формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2014.

Дисертаційне дослідження присвячене комплексному вивченню особливостей формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку.

Проведено експериментальне вивчення особливостей мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку. Визначено компоненти (мотивованість, ініціативність, змістовність), критерії та показники мовленнєвої активності. Доведено, що усі старші дошкільники з аутистичними порушеннями мають особливості формування мовленнєвої активності різного ступеня прояву. Обґрунтовано психолого-педагогічні умови корекційного підходу до формування мовленнєвої активності у дітей зазначеної категорії. Представлено методику формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку. Експериментально доведено дієвість прийомів формування мовленнєвої активності та позитивну динаміку формування мовленнєвої активності у дітей зазначеної категорії за умов спеціально організованої, цілеспрямованої, послідовної та систематичної корекційно-розвивальної роботи за запропонованою методикою.

Ключові слова: аутизм, аутистичні порушення, мовлення, мовленнєва діяльність, мовленнєва активність, ініціативність мовленнєвої активності, мотивованість мовленнєвої активності, змістовність мовленнєвої активності, діти старшого дошкільного віку.

Базыма Н.В. Формирование речевой активности у детей с аутистическими нарушениями старшего дошкольного возраста. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2014.

Диссертационное исследование посвящено комплексному изучению особенностей формирования речевой активности у детей с аутистическими нарушениями старшего дошкольного возраста.

Осуществлен теоретический анализ исследований аутистических нарушений детей в историческом аспекте, описаны некоторые проблемы развития психической сферы у детей с аутистическими нарушениями, определено психолого-педагогическое содержание понятий коммуникативной деятельности, речевой деятельности и речевой активности.

Речевая активность рассматривается в значении наличия мотива к речевому высказыванию и непосредственного речевого высказывания, которое может возникать как ответная реакция на реплику собеседника или как желание сообщить собеседнику о собственных мыслях, переживаниях, эмоциях, потребностях.

Проведено экспериментальное изучение особенностей речевой активности у детей с аутистическими нарушениями старшего дошкольного возраста на основе методики исследования сформированности речевой активности у старших дошкольников с аутистическими нарушениями. Определены компоненты речевой активности (мотивированность,

инициативность, содержательность), выделены критерии их оценивания (мотивационный, когнитивный, содержательный, волевой, коммуникативный). По каждому критерию сформированы показатели, изучение которых дало возможность выделить высокий, достаточный, средний, низкий и нулевой уровни сформированности компонентов речевой активности.

Представлено сравнительный (количественный и качественный) анализы сформированности речевой активности у старших дошкольников с аутистическими нарушениями и их ровесников с нормальным развитием речи, обобщены полученные результаты. Доказано, что все старшие дошкольники с аутистическими нарушениями имеют особенности формирования речевой активности различной степени выраженности. Определены особенности речевой активности у детей с аутистическими нарушениями старшего дошкольного возраста.

Обоснованы психолого-педагогические условия коррекционного подхода к формированию речевой активности у детей с аутистическими нарушениями старшего дошкольного возраста. Разработана и обоснована коррекционно-развивающая методика формирования речевой активности у детей указанной категории, описаны ее содержание и этапы (исследовательско-диагностический, коррекционно-деятельностный, функционально-речевой), каждый из которых имел собственную цель, задания, направления, методы и приемы работы, но включал общие направления поэтапного формирования речевой активности и был подчинен общей цели. Разработаны и теоретически обоснованы приемы формирования речевой активности, экспериментально доказана их действенность.

Эффективность предложенной методики была подтверждена экспериментальным путем. Отмечена неоднородность формирования компонентов речевой активности у детей данной категории, что определяется непосредственно аутистическими особенностями и их влиянием на психическое развитие и коммуникативно-речевую функцию.

Доказана положительная динамика формирования речевой активности у детей указанной категории в условиях специально организованной, целенаправленной, последовательной и систематической коррекционно-развивающей работы по предложенной методике.

Ключевые слова: аутизм, аутистические нарушения, речь, речевая деятельность, речевая активность, инициативность речевой активности, мотивированность речевой активности, содержательность речевой активности, дети старшего дошкольного возраста.

Bazyma N.V. Speech activity development in children with autistic spectrum disorders in senior preschool age. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences in speciality 13.00.03 – Correctional Pedagogics. – National M. P. Dragomanov Pedagogical University, Kyiv. – 2014.

The thesis research is dealing with complex study of peculiarities in speech activity development in children with autistic spectrum disorders in senior preschool age.

An experimental study of peculiarities of speech activity in children with autistic spectrum disorders in senior preschool age has been performed. The components (content-richness, motivation and initiative), criteria and indicators of speech activity have been defined. It also has been proven that all children of senior preschool age with autistic spectrum disorders exhibit peculiarities in speech activity development of varying intensity. Psychological and pedagogical preconditions for special educational approach towards speech activity development of autistic children have been substantiated. The teaching method for developing speech activity in children with autistic spectrum disorders in senior preschool age has been presented. Effectiveness of speech activity development techniques has been experimentally proven. The research proves positive dynamics in speech activity development in autistic children providing that specifically organised, purposeful, consistent and systematic special educational work based on the proposed teaching method is being implemented.

Key words: autism, autistic spectrum disorders, speech, speech activity, speech activity initiative, motivation for speech activity, content-richness of speech activity, senior preschool age children.